

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук
Шумила Михайла Миколайовича на дисертацію
БОРИЧЕНКО Катерини Валеріївни

“ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ”,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю
12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення

Соціальна сфера країни була, є і буде пріоритетним напрямком розвитку будь-якої соціально-орієнтованої, цивілізованої держави. Сьогодні спостерігаємо рух у напрямку закріплення у національному законодавстві міжнародних соціальних стандартів, принципів функціонування системи соціального захисту, проте існує низка проблем реалізації закріплених норм. До цього ж, реформування соціально-трудового законодавства, його кодифікація та рекодифікація, зміна усталених та виникнення нових суспільних відносин є основними викликами, з якими стикається як нормотворець, який унормовує ці відносини, так і правозастосовець, який їх застосовує. Особливої актуальності ці питання набули після анексії Автономної Республіки Крим та військових дій на території тимчасово окупованих територій Луганської та Донецької областей. Система соціального захисту зіткнулася не тільки із розширеним суб'єктним складом відносин соціального захисту військовослужбовців (учасники АТО/ООС), але і новими суб'єктами, яких раніше українське законодавство не знало (внутрішньо переміщені особи). Без сумніву можна стверджувати, що тема дисертації «Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист» є надзвичайно актуальною, особливо в умовах необхідності докорінного реформування соціального законодавства.

Незаперечним є той факт, що для удосконалення чинного соціального-страхового та соціально-забезпечувального законодавства, необхідно проводити наукові пошуки не тільки окремих фрагментів правового регулювання, але і засад його функціонування, питання термінологічної визначеності тощо. Саме такою є наукова праця К. В. Бориченко, адже предметом дослідження науковиця обрала складні проблеми соціального захисту у системі прав людини, закріплення, здійснення та захист права на соціальний захист.

Не зайвим буде наголосити на надзвичайно високій динамічності цього блоку законодавства, розгалужену систему підзаконних нормативно-правових актів, які

регламентують відносини у цій сфері. Наслідком, інколи, поспішно прийнятих правових норм стала колізійність правового регулювання, його двозначність, що призвело до великої кількості звернень до суду.

Дисертаційне дослідження виконане із залученням значної бібліографічної бази. Теоретичною основою роботи є низка монографічних досліджень українських та іноземних авторів, спеціальної літератури з проблем соціального захисту зокрема та прав людини загалом, аналізуються джерела із суміжних галузей знань. Загалом робота налічує 627 джерел, а самою авторкою на тему дисертаційного дослідження опубліковано 67 наукових праць. Наведене свідчить про те, що у роботі застосовується широкий методологічний інструментарій та всебічне дослідження предмету наукового пошуку.

Заслуговує на увагу і емпірична основа дослідження, це і статистичні дані, а також матеріали судової практики, як рішень першої та апеляційної інстанції, так і практика Великої Палати Верховного Суду та Касаційного адміністративного суду. Не залишилися повз наукового аналізу прецедентна практика Європейського суду з прав людини та Рішення Конституційного Суду України.

Перший розділ дисертаційного дослідження присвячений питанню права на соціальний захист у системі прав людини. Авторка абсолютно слушно зазначає, що право на соціальний захист є комплексним правом людини, яке включає в себе менш об'ємні за змістом права щодо призначення і здійснення конкретних видів соціального захисту, якими є: грошові виплати, соціальне обслуговування, соціальні пільги, натуральна допомога, медична допомога, забезпечення лікарськими препаратами та виробами медичного призначення, житлові субсидії (С. 10, 36). Розвиваючи у дослідженні цю думку, науковиця зазначає, що право на соціальний захист право охоплює право соціальне забезпечення, право на попередження настання соціальних ризиків, що здійснюється у процесі проведення вакцинації населення, профілактичної роботи з батьками, іншими законними представниками дитини із запобігання домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей, інформаційно-роз'яснювальної роботи з населенням щодо принципів здорового та морального способу життя, духовних цінностей і відповідальної поведінки у сфері сексуальних стосунків тощо (С. 10-12, 65-66). Тим самим, вчена повертає нас до одвічної дискусії, яку започаткувала ще класик науки трудового права та права соціального захисту – Нінель Борисівна Болотіна. Йдеться про необхідність в доктрині галузі відмовитися від позначення останньої як «право соціального забезпечення», радянського термінологічного рудименту, який сьогодні не відповідає, ні формі, ні суті цих відносин і може застосовуватися тільки щодо здійснення соціальних виплат. Здобувачка окреслює широке коло відносин, яке є предметом галузі і вже не може охоплюватися терміном «право соціального забезпечення».

Погоджуємось також із позицією вченої, що правовідносини із соціального обслуговування виникають з управомоченою особою індивідуально і вже після цього вона може бути включена в колектив для сумісного отримання окремих видів соціальних послуг (наприклад, утримання в дитячих будинках, надання можливості проживання в соціальних готелях тощо). Право на соціальний захист здійснюється шляхом звернення до зобов'язаного суб'єкта саме управомоченої фізичної особи. У зв'язку з цим варто зазначити, що особливість суб'єктного складу правовідносин, у межах яких відбувається здійснення права на соціальний захист, зумовлює існування у праві соціального забезпечення інституту представництва (С. 39-40).

У аналізованій науковій розвідці вчена звертає увагу на засадничий аспект реалізації будь-якого права загалом та права соціального захисту зокрема, а саме на юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист. Так, у роботі сформульоване авторське визначення останнього, як система (комплекс) заходів та засобів, що здійснюються з метою ефективного задоволення інтересу управомоченої особи щодо отримання конкретних видів соціального захисту задля попередження, подолання та/або пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків, адаптації до нових умов життєдіяльності (С. 8, 90). Вчена належним чином обґрунтовує такий висновок зазначаючи, що юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист має комплексний характер, що проявляється у взаємозалежності та взаємоузгодженості, системності його елементів; забезпечення права на соціальний захист здійснюється за допомогою різноманітних заходів та засобів: матеріально-технічних, організаційно-управлінських, ідеологічних (соціально-політичних), а також спеціально-юридичних, які мають ключове значення (С. 91).

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячений нормативному закріпленню права на соціальний захист. Зокрема окремо розмежовано міжнародні та європейські стандарти права на соціальний захист та нормативне закріплення останнього у нормах національного права.

Погоджуємось із тезою, що ознаки міжнародних стандартів права на соціальний захист необхідно поділяти на змістовні, які визначають особливості формулювання та закріплення відповідних стандартів у тексті міжнародно-правових актів, та функціональні, що характеризують механізм реалізації міжнародних стандартів у національній правовій системі, вплив на суспільні відносини у сфері соціального захисту (С. 9).

У роботі справедливо наголошується на тому, що основною функціональною ознакою міжнародних стандартів права на соціальний захист є їх спрямування на регулювання суспільних відносин, у яких задовольняється інтерес управомоченої особи щодо отримання конкретних матеріальних благ та/або нематеріальних заходів

з метою попередження, подолання та/або пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків, адаптації до нових умов життєдіяльності (С. 122).

Схвально необхідно відгукнутися про те, що напевно чи не вперше, в праві соціального забезпечення аналізуються норми Стамбульської конвенції Ради Європи (2011) про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Це надзвичайно важливо, оскільки насильство в сім'ї завжди має негативні наслідки загалом, і з позиції права соціального захисту зокрема. Вчена зокрема зазначає, що з метою створення належного рівня соціальної захищеності жертв домашнього насильства в Україні першочерговим завданням є створення мережі притулків для таких осіб з дотримання принципу доступності у кожному регіоні, із розрахунку 1 місце на 10 000 мешканців. Крім того, діяльність цих суб'єктів повинна враховувати переважання гендерно-зумовленого насильства та ґрунтуватися за засадах цілодобового надання спеціалізованих соціальних послуг за принципом «єдиного вікна». Відповідні стандарти мають бути враховані при внесенні змін до нормативно-правових актів, якими керуються у своїй діяльності спеціалізовані притулки для жертв домашнього насильства (С. 157-161). На жаль, Україна підписала, проте не ратифікувала зазначену конвенцію, що загалом не сприяє поборенню або мінімізації такого негативного соціального явища, як домашнє насильство.

Загалом необхідно відзначити, що авторка наукового дослідження розкриває не тільки проблемні аспекти реалізації права на соціальних захист суб'єктами, які вже досліджувались іншими науковцями, але і нових суб'єктів, серед яких, для прикладу, аналізується правовий статус внутрішньо переміщені особи (С. 161-165, 251-252).

Важливо виокремити у роботі науковиці дослідження принципу правової визначеності у праві соціального захисту. Так, вчена зазначає, що принцип правової визначеності в цій галузі доцільно розкривати через керівні засади, що визначають ключові вимоги до процесу галузевої нормотворчості з метою забезпечення стабільності правового статусу людини, яка зазнала несприятливих наслідків соціальних ризиків, діяльності уповноважених суб'єктів у межах визначених нормативно-правовими актами з метою недопущення ними дій та бездіяльності, спрямованих на безпідставне обмеження прав, свобод, інтересів та законних очікувань людини у сфері соціального захисту, остаточності судових рішень як результату здійснення захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права на отримання конкретного виду соціального захисту, спрямованого на попередження, подолання або пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків, адаптацію людини до нових умов життєдіяльності (С. 10, 177). І хоча принцип правової визначеності був сформульований у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини та пройшов доволі значні метаморфози від першочергового значення,

в науці права соціального захисту аналізується чи не вперше, що безсумнівно збагачує теорію права соціального захисту.

Не залишився поза межами дослідження і принцип соціальної справедливості, який одночасно є загальноправовим та фундаментальним для галузі права соціального забезпечення. Авторка, після детального аналізу сучасного стану соціальної сфери констатує, що стан дотримання принципу соціальної справедливості у законодавстві України, що регулює соціально-забезпечувальні та пов'язані з ними відносини, у яких реалізується, охороняється та захищається право на соціальний захист, є вкрай незадовільним (С. 207).

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений механізму здійснення та охорони права на соціальний захист. Вчена, зокрема, розкриває та розмежовує такі питання, як: механізм здійснення та механізм охорони права на соціальний захист.

Отже, механізм здійснення права на соціальний захист, на думку вченої, є лише елементом масштабного механізму забезпечення досліджуваного права, що включає в себе механізм нормативного забезпечення права, механізм його реалізації, охорони та захисту. Виходячи з вищезазначеного недоцільно включати в механізм здійснення досліджуваного права правові норми та юридичні факти, які фактично є елементами механізму правового регулювання права на соціальний захист, а також його охорону та захист, які самі по собі є системою заходів та засобів, що вживаються з відповідною метою. До цього ж, дослідниця наголошує на недоцільності включати у механізм здійснення права на соціальний захист процедурно-процесуальний порядок в якості самостійного елемента досліджуваного механізму, який, як видається, є лише формою діяльності уповноваженої особи (С. 229-230).

Розвиток суспільних відносин не може ігноруватися наукою загалом та наукою права соціального забезпечення зокрема. Тому закономірно, що одним із невивчених аспектів права на соціальний захист є право трансгендерів на окремі соціальні послуги чи допомогу від держави. Таким дослідженням вчена знімає вуаль з однієї із найбільш табуйованих та ігнорованих правовою наукою та суспільством тем. Науковиця зазначає, що правове регулювання відповідної сфери суспільних відносин в Україні та більшості зарубіжних країн значно відстає від реальних потреб сучасності. Питання гендерної ідентичності входять у протиріччя з моральними, духовними, релігійними переконаннями багатьох людей. Крім того, з розвитком концепції прав і свобод особистості, яка включає право на зміну статі в нову групу прав і свобод – соматичні права, набула актуальності проблема узгодження реалізації відповідного права з іншими правами людини, зокрема, й права на соціальний захист (С. 9, 233-241, 378-379).

Одним із негативних явищ сучасності, на які звертає увагу вчена, є питання зловживання правом. Варто зазначити, що це новий, раніше комплексно не досліджуваний аспект наукового пошуку. Здобувачка зазначає, що у разі зловживання правом на соціальний захист людина усвідомлено діє у формах, які виходять за межі здійснення права, проте які прямо не заборонені жодним нормативно-правовим актом, тим самим завдаючи шкоди, як мінімум, інтересам держави, яка фактично фінансує більшість видів соціального захисту, що надаються з метою попередження, подолання, пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків, адаптації людини до нових умов життєдіяльності, суспільства, а в окремих випадках, інших осіб (С. 10-11, 249-250, 255).

Одним із пріоритетних напрямків реформи соціальної сфери є цифровізація усіх або майже усіх процедурно-організаційних аспектів щодо подачі та опрацювання документів. Власне, на це звертає увагу науковиця, яка наголошує на доцільності запровадження можливості звернення уповноваженої особи до соціально зобов'язаного суб'єкта з заявою про призначення (надання) не лише пенсії, державної допомоги при народженні дитини, житлової субсидії, але й інших видів соціального захисту в електронній формі, підписаною за допомогою електронного цифрового або електронного підпису, створеного шляхом додавання до заяви в електронній формі ідентифікаційних даних декларанта, підтверджених у процесі автентифікації з використанням електронної системи ідентифікації, що використовує базу клієнтських даних банків (С. 12, 257-261).

Однією із ознак демократичної та соціальної держави є високий рівень самоорганізації громадян, що позначається загальним терміном громадянське суспільство. Одним із прикладів та проявів громадянського суспільства є різноманітні форми контролю громадянами дій влади. У науковій розвідці це питання займає окреме місце і фактично вперше вводиться в теорію права соціального захисту. Вченою конкретизується, що громадський контроль у сфері соціального захисту населення полягає не лише у встановленні стану дотримання законодавства у сфері соціального захисту, але й встановленні ефективності гарантій права на соціальний захист, рівня задоволення потреб особи у відповідних заходах соціального захисту, відповідності їх інтересам держави, суспільства та людини (С. 11, 299-305).

Вже не одноразово в науці права соціального захисту підіймається питання неналежної якості надання адміністративних за своєю правовою природою (процедурно-організаційних) послуг у соціальній сфері (призначення, перерахунок соціальних виплат, оформлення соціальних послуг тощо). Ця проблема не є новою для української дійсності, але у цій сфері є найболючішою, а інколи і драматичною. На це також звертає увагу науковиця, яка не просто констатує наявність проблеми,

але і пропонує шляхи її вирішення. Так, чи не найпоширенішими порушеннями права людини на соціальний захист є необґрунтована відмова у призначенні (наданні) конкретних видів соціального захисту, надання їх не в повному обсязі чи з порушенням встановлених строків, що свідчить про недостатній рівень гарантування досліджуваного права. У праві соціального забезпечення України склалася ситуація за якої галузевим законодавством передбачені правовідновлюючі та правообмежуючі санкції фактично виключно для управомочених осіб, які в результаті своїх недобросовісних дій отримували грошові виплати, соціальне обслуговування, соціальні пільги тощо, на які вони не мали права, або в значно вищих розмірах. У такому разі надлишково виплачені пенсії та допомоги підлягають компенсації. Водночас юридичну відповідальність у праві соціального забезпечення має нести не лише управомочена особа, але й соціально зобов'язаний суб'єкт. При цьому особлива увага має приділятися законодавцем встановленню заходів юридичної відповідальності саме підприємств, установ, організацій (їх посадових і службових осіб), інших суб'єктів, наділених повноваженнями щодо надання конкретних видів соціального захисту, оскільки порушення ними відповідного права управомоченої особи в окремих випадках носить фатальний характер оскільки право на соціальний захист тісно пов'язане із правом на життя. Вчена пропонує доповнити ст. 41 КУпАП та передбачити адміністративну відповідальність за порушення встановлених термінів виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, заробітної плати, виплата їх не в повному обсязі тощо. Також пропонується запровадити як заходи майнової відповідальності зобов'язаного суб'єкта за порушення права на соціальний захист не лише компенсації неотриманого блага (виду соціального захисту), але й стягнення відсотків розміру (вартості) конкретного виду соціального захисту (С. 10, 306-318, 376, 380-381).

Четвертий розділ дисертаційного дослідження присвячений механізму захисту права на соціальний захист, в якому, зокрема розкриваються питання форми захисту та способів захисту права на соціальний захист.

Погоджуємося із необхідністю розмежовувати захист права на соціальний захист на міжнародному рівні на два взаємопов'язані методи, а саме: шляхом розгляду уповноваженими органами міжнародних організацій доповідей щодо дотримання положень відповідних міжнародно-правових актів, розгляду скарг держав, організацій працівників та роботодавців, громадських об'єднань, індивідуальних звернень щодо порушення права на соціальний захист. Поряд з цим вчена констатує, що у сучасних умовах необхідність подавати доповіді та звіти про виконання положень міжнародно-правових актів та про заходи, спрямовані на ратифікацію їх положень, не можна вважати ефективною гарантією виконання

державою зобов'язань, взятих на себе за цими документами. Саме тому необхідно удосконалювати механізм захисту права на соціальний захист шляхом розширення можливості застосування другого методу, за результатами якого приймаються рішення, обов'язкові для виконання та спрямовані на поновлення або визнання порушеного чи невизнаного права та відшкодування збитків, завданих таким порушенням (С. 335-336).

Погоджуємось із позицією вченої, що не дивлячись на значну різноманітність способів самозахисту права на соціальний захист, варто зазначити, що відновлюючі та компенсаційні способи для неюрисдикційної форми захисту досліджуваного права не притаманні, що пов'язано з механізмом реалізації права на соціальний захист (у тому числі й його відновлення), який має заявний характер та полягає в обов'язковому прийнятті позитивного рішення зобов'язаним суб'єктом за наслідками розгляду поданої заяви з необхідними документами. Самозахист же передбачає, що стан управомоченого суб'єкта повертається до первинного (до порушення) лише завдяки його особистим діям. Таким чином, особа, право на соціальний захист якої порушено, самостійно, без звернення до компетентних суб'єктів, відновити його та компенсувати завдану порушенням шкоду не в змозі (С. 371).

Цінність наукової роботи очевидна, окремо варто зауважити, що наукове дослідження є важливим не тільки для науки права соціального забезпечення, але і для правової науки загалом, а висновки, які наведені у роботі будуть корисними та цікавими для вчених інших галузей права (трудового, медичного, сімейного, конституційного, цивільного та адміністративного процесуального права), так і для теоретиків права.

Викладені вище пропозиції, що сформульовані у дисертаційному дослідженні сприяють удосконаленню соціально-забезпечувального законодавства та новочасного розуміння соціального захисту.

Оцінюючи на високому рівні наукову роботу здобувача, необхідно зазначити про певні зауваження і побажання, що з позиції науки права соціального забезпечення є дискусійними або потребують додаткового обґрунтування.

1. Досліджуючи ефективність системи соціальної сфери, її правове забезпечення та контроль над дотриманням соціального законодавства науковиця доводить доцільність урегулювання порядку проведення державного контролю у сфері соціального захисту виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, об'єднаних територіальних громад, для чого доцільно узгодити положення з низкою нормативно-правових актів (С. 9). Загалом погоджуємось із необхідністю гармонізації правового регулювання у соціальній сфері проте, хотілося б почути

думку авторки у яких формах такий державний контроль необхідний і буде достатнім та як цей процес буде узгоджуватися із реформою децентралізації.

2. Потребує додаткового пояснення теза дослідниці щодо застосування самозахисту як форми захисту права на соціальний захист у частині обґрунтування його здійснення у разі невизнання чи порушення досліджуваного права, реалізація якого пов'язана з укладенням договорів (пенсійного контракту, договору про надання соціальних послуг тощо) (С. 11, 371). Самозахист, як, власне, і наголошувала авторка у дисертаційному дослідженні в сфері публічного права є малозастосованим і це об'єктивно. Проте, науковиця пропонує застосовувати самозахист на стадії укладання договорів у сфері соціального захисту. Однак, якщо договір не укладено, то спір між сторонами може виникнути про інтерес, а не про право. Відповідно потребує уточнення позиція авторки щодо можливості застосування такого способу захисту як самозахист, але не права, а інтересу.

3. Здобувачка у своїй науковій розвідці пропонує запровадити в Україні адміністративну відповідальність за ухилення від обов'язку робити профілактичні щеплення шляхом доповнення КУпАП статтею 44-4 «Ухилення від обов'язкових профілактичних щеплень» (С. 12, 210-211, 376). Будучи прихильником обов'язкової та всеохопної вакцинації (планової та позапланової), усвідомлюючи актуальність цього питання сьогодні в умовах пандемії Covid19, все ж таки, запровадження відповідальності за це є передчасним. Дане питання потребує зваженого підходу, оскільки обов'язок вакцинації може порушувати релігійні права людини (щодо фізіологічної недоторканості), які також охороняються конституцією і в теорії права та конституційному праві точаться широкі дискусії щодо меж втручання держави у сфері віросповідання. Про надактуальність питання свідчить також і той факт, що у Парламенті зареєстрований проєкт закону законопроєкт "Про систему громадського здоров'я" № 4142 від 21.09.2020, яким планується запровадити обов'язкову вакцинацію. На нашу думку, одним із компромісних важелів, що стимулює вакцинацію міститься у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 17.04.2019 у справі № 682/1692/17. Суть цього рішення зводиться до того, що дитина, яка не має відповідних щеплень не може навчатися в загальноосвітніх закладах освіти. Проте у батьків такої дитини залишається право не вакцинувати дитину і давати їй домашню освіту, що не заборонено законом. Видається, що адмінвідповідальність за відмову від вакцинації призведе не тільки до соціального загострення, але і до шквалу позовів до суду, якими оскаржуватимуться такі види відповідальності.

4. Одним із основних питань, яке багаторічно обговорюється як науковцями, так і правозастосовцями є форма соціального законодавства. Вчена також звертається до цієї теми і зазначає, що існує необхідність систематизації галузевих нормативно-правових актів, яку запропоновано здійснити у формі кодифікації шляхом прийняття

Основ законодавства України про соціальний захист населення, якими мають бути визначені поняття соціального захисту, його структура, форми та види, принципи здійснення, джерела фінансування, поняття та зміст права на соціальний захист, сфера його поширення, організація управління сферою соціального захисту, засади здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального захисту та відповідальність за порушення чи невизнання досліджуваного суб'єктивного права людини (С. 12, 212-221). На нашу думку, яка не змінюється вже багато років і оприлюднена в різних наукових джерелах, соціальна галузь потребує саме кодифікації. Також хотілося б нагадати, що перші проекти Соціального кодексу з'явилися ще у далекому 1929 році, а починаючи з 1991 року в Парламенті було зареєстровано п'ять проєктів кодексів. Пропозиція науковиці щодо прийняття Основ законодавства... є дискусійною, оскільки така форма законотворення необхідна тоді, коли галузь тієї чи тієї сфери суспільних відносин не врегульована і не унормована та потрібен рамковий закон, який визначав би основи, принципи, засади правового регулювання галузі. Сьогодні норми права соціального захисту розпорошені по різних нормативно-правових актах різної юридичної сили, що призводить до перманентних прогалин, колізій, проблем під час правозастосування. Наслідком такої безсистемної нормотворчої діяльності стала інфляція соціального законодавства. Вважаємо, що Соціальний кодекс може складатися із книг, за прикладом з Цивільним кодексом.

5. Досліджуючи особливості судового захисту права на соціальний захист авторка звертає увагу на високі ставки судового збору та низький рівень доходів громадян (С. 13). Хотілось би додатково з'ясувати думку вченої чи потребує реформування законодавство у цій частині? Йдеться про те, що судовий збір обчислюється у відсотковому співвідношенні до позовних вимог. Вимоги про виплату пенсію або соціальної допомоги є вимогами майнового характеру, на цьому, зокрема, наголошує і Європейський суд з прав людини, коли соціальні виплати визнав майном у розумінні статті першої Першого Протоколу, крім цього, у разі ухвалення рішення на користь особи, судовий збір їй повертається. Щодо малозабезпеченості осіб, які звертаються до суду, то суд може за клопотанням сторони зменшити розмір судового збору враховуючи фінансові можливості позивача.

Викладені зауваження не знижують загалом позитивної оцінки роботи науковиці, що виконана на актуальну тему і вирізняється науковою новизною.

Дисертаційне дослідження має як теоретичне, так і практичне значення, викладені висновки і пропозиції можуть бути використані у правотворчій, науково-дослідницькій діяльності у сфері права соціального захисту та навчальному процесі.

Автореферат й основні положення дисертації ідентичні за змістом. Опубліковані праці достатньою мірою висвітлюють головні результати дисертаційного дослідження.

На підставі вищевикладеного можна зробити загальний висновок: дисертація Бориченко К. В. "ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ", подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, є завершеним комплексним науковим дослідженням, має систему висновків, які містять наукову новизну, мають теоретичне та практичне значення, є особистим внеском авторки у розвиток науки права соціального захисту і відповідає вимогам п. п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її авторка, Бориченко Катерина Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня докторки юридичних наук із спеціальності 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення.

Офіційний опонент –
заступник керівника департаменту
аналітичної та правової роботи Верховного Суду –
начальник правового управління (IV),
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Михайло ШУМИЛО

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ

Зав. сектору Генякова Т.

